

- American Anthropologist 66.
 LEVINSON, STEPHEN 1983: Pragmatics. Cambridge University Press, Cambridge.
 SACKS, HARVEY 1992 (1964–72): Lectures on conversation, vol. 1–2. Toim. G. Jefferson. Blackwell, Oxford.

Nordistin juhlaksi

Språk och social kontext. Toim. ANN-MARIE IVARS, HANNA LEHTI-EKLUND, PIIRKKO LILIUS, ANNE-MARIE LONDEN ja HELENA SOLSTRAND-PIPPING. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B:15. Helsingfors 1993. 265 s. ISBN 951-45-6305-0.

Yleistyvän tavan mukaan on myös Helsingin yliopiston pohjoismaisen filologian professori Mirja Saari saanut juhla-kirjan jo 50-vuotispäiväkseen 23. tammikuuta 1993. Teoksen nimi *Språk och social kontext* on lainaus päiväsankarin erään artikkelin otsikosta, ja sillä halutaan viitata teoksen aihepiirien läheisyyteen Saaren omien tutkimusten kanssa. Kirjan 17 artikkelia on järjestetty kolmeen sisältöryhmään: yksi käsittelee lähinnä pragmaattisia kysymyksiä, toinen sosiolingvistisiä ja kolmas kieliopillisia, pääosin syntaktisia ongelmia. Paria poikkeusta lukuun ottamatta artikkelit on luonnollisesti kirjoitettu ruotsiksi.

Esittelen seuraavassa Mirja Saaren juhla-kirjan lyhyesti siten, että kiinnitän huomiota vain kahteen kielentutkimuksen säikeeseen, joista toinen kulkee mukana noin puolessa kirjan artikkeleista mutta toinen poikkeaa vain pariin niistä. Ensimmäisellä säikeellä tarkoitan spontaanin puheen tutkimusta, toisella suomen ja ruotsin vertailua. Nostan esiin vain muutaman kirjan artikkeleista, ja näkökulmani on fennistin.

Spontaanin puheen tutkimuksessa ovat toistuvaksi kohteeksi nousseet sellaiset pikkusanat, joita kirjoituksessa tapaa harvoin

mutta joilla puheessa on hyvinkin tärkeitä, osin kyllä liki huomaamattomia interaktiivisia merkityksiä. Tähän teemaan liittyy ULF TELEMANin kirjoitus ruotsin kielen *a*-interjektion käytöstä. Tätä sanaa käytetään Telemanin mukaan vuoron alussa, jolloin se voi saada kolmenlaisen funktion: useimmiten se liittyy vähättelyä tai myönnytystä osoittavaan vuoroon (*a, det är väl ingenting*). Jos *a* esiintyy pyynnön alussa, saa itse pyyntö vuorostaan lievemman sävyn. Jonkinlaisesta peräksi antamisesta on kyse myös silloin, kun puhuja reagoi *a*-sanan aloittamalla vuorolla toisen henkilön nalkuttavaksi toistoksi käyneeseen puheeseen (*a, gå på bio, då då*). Teleman lienee oikeassa lisätessään, että tällä interjektioilla on ruotsissa muitakin vivahteita ja että variaatio saattaa kieliyhteisössä olla suuri. Hänen esityksestään tuleekin mieleen suomen kielen vuoronalkuinen *no*-partikkeli, jota on taannoin tutkinut mm. Liisa Raevara (kirjassa *Kieli 4*, 1989). *No*-sanan merkitysten moninaisuus saa Raevaran näet päätelmään, että yleistä funktiota etsittäessä olisi yksityisten vuorojen asemesta tarkasteltava sanan käyttöä laajemmin koko keskustelun rakenteessa. Ehkäpä ruotsin *a*-partikkelikin paljastuisi *no*-sanan tavoin ei vain vuorojen vaihtumiseen vaan yleensä keskustelun siirtymäkohtiin sidoksiseksi elementiksi. Telemanin herättämä aihe saattaa hyvinkin poikia jatkotutkimuksia sekä ruotsin kielen sisällä että ruotsin ja suomen kielten välillä: kohteella on pienuudestaan huolimatta teoreettistakin kantavuutta.

HANNA LEHTI-EKLUND tuo pikkusanojen käytön tutkimukseen historiallisen näkökulman tarkastellessaan ruotsin *då*-partikkelin merkityksen kehitystä 1600-luvun teksteistä nykypäivän puhekieleen. Hän ottaa teoreettiseksi taustakseen Elizabeth Traugottin hypoteesin, jonka mukaan sanan merkitys kulkee propositionaalisesta tekstuaalisen kautta pragmaattiseksi. Sana »subjektivisoituu» eli sen alkuperin ulkomaailman tarkoitteeseen objektiivisesti viittaava merkitys saa tekstin sisällä asiantilojen suhteita osoittavia vivah-teita, kunnes sana lopulta päättyy kertomaan tekstiä tuottavan henkilön, esim. puhutilan-

teen puhujan, subjektin, asenteista. Näin näyttää todella käyneen ruotsin *då*-sanalle: ajan adverbiaalista se on siirtynyt ilmaisemaan tekstin osien kausaalisia suhteita ja viittaa jo nykyisin usein keskustelussa puhujan ja kuulijan yhteiseen tietoon. Nykyinen pragmaattinen käyttöalue leviää tosin tämänkin sanan kohdalla moninaiseksi eikä kirjoittaja pyrikään sen aukottomaan kirjoittamiseen.

Yleisemmin spontaanin puheen ominaisuuksia tarkastelevat AULI HAKULINEN ja ANNE-MARIE LONDEN. Hakulisen teema on ns. inspiratorinen puhe eli sellaiset puheen jaksot, jotka lausutaan sisäänhengityksen avulla ja aikana. Näitä jaksoja esiintyy yleensä vain intiimeissä puhetilanteissa palautteina ja niiden osina. Londen on valinnut aiheekseen sellaiset tilanneviitteiset puheen jaksot, jotka paljastavat puhekielen luontaisen herkkyyden tilanteen tarjoamille ärsykkeille. Tästä tilanneherkkyydestä Londen käyttää Jörg Bergmanin termiä *local sensitivity*: »the tendency built into every talk to focus on elements of the encounter's context which are situated or occur in the participants' field of perception» (s. 70). Vaikka herkkyys tarttua tilanteen ärsykeisiin onkin aina immanentisti olemassa, se paljastuu vain ajoittain itse puheessa. Londen kysyykin, milloin ja miksi tilanneviitteisiin aiheisiin turvaututaan. Tutkimastaan kahdesta arkikeskustelusta hän löytää kaksi perussyötä: tilanteeseen tartutaan, kun halutaan keskeyttää toisen henkilön puheenvuoro tai piinallisen pitkäksi venyvä hiljaisuus. Keskeytyshalun taas saa aikaan yhtä lailla tilanteessa todella tapahtuva objektiivinen muutos kuin puhujan subjektiivisesti kiusalliseksi toteama puheenaihe; tällöin samantyyppisenkin säilyvä tilanne alkaa yhtäkkiä tarjota puheenaiheita. Vaikka Londenin peruslöydöt tuntuvat tavallaan vain arkikokemuksen kirjaamiselta, on hänen artikkelinsa ydinajatus kenttätyötä tekeväälle lingvistillekin oivallinen. Puheen tilanneherkkyyttä ei hänen mukaansa pidä vältellä liikaa. Kun yleensä esimerkiksi haastatteluista koetaan kitkeä pois pienetkin poikkeamat tilanteeseen – vaikkapa pöydällä pyörivään nau-

huriin –, katsoo Londen jälleen Bergmania seuraten ne vain osoitukseksi siitä, että haastateltava kokee tilanteen harvinaisuudesta huolimatta itselleen luonnolliseksi. Uskaltaahan hän tarttua tilanteessa läsnä oleviin kummallisuuksiin!

Periaatteellisen puheenvuoron puhekielen ja koko kielenkäytön tutkimuksesta käyttää kirjan alussa PER LINELL. Hänen mukaansa lingvistiikka käsittää oikeastaan kaksi erillistä lähestymistapaa kieleen: strukturaalisen ja kommunikatiivisen. Edellinen puhuu kielestä systeeminä ja erottaa siitä tasoja (fonologia, morfologia jne.). Jälkimmäinen katsoo kieltä sosiaalisessa ja kulttuurikontekstissa. Vaikka Linellin perusajatus ei suinkaan ole tuore eikä kovinkaan omaperäinen, hänen perustelunsa tämän kahtiajaon puolesta ovat virkistäviä. Ne ovat myös niin vakavia, että Linell päätyy kirjoituksensa lopussa jopa antamaan ajatuksilleen käytännön tulkinnan: kielitiede yliopistollisena oppiaineena voitaisiin jakaa kahdeksi eri tieteenalaksi, joista toinen tutkisi kieltä systeeminä (mm. tietokone-lingvistiikka kuuluisi tähän), toinen ihmillisen kommunikaation yhtenä osana. Jälkimmäisellä olisi tietenkin vahva poikkitieteellinen luonne, koska sosiaali- ja kulttuuritieteet olisivat sille välttämättömiä kumppaneita. Jos jakoa sovellettaisiin erilliskielten tutkimukseenkin – Linellin ajatusta voi kehittää –, nousee näinä fennistiikan sisäisen keskustelun aikoina mieleen kuvitelma: entä jos fennistiikassakin tehtäisiin näin...

Suomen ja ruotsin kielen vertailuun tarttavat juhla kirjassa vain MARKETTA SUNDMANIN ja INGEGERD NYSTRÖMIN kirjoitukset. Sundman esittelee deskriptiivisessä katsauksessaan näiden kielten nominaalilausekkeiden rakenne-eroja, ja Nyström tutkii aineistopohjaisesti ruotsinkielisten ylioppilaiden aineissaan käyttämiä, ruotsin kielelle outoja ja siten mahdollisesti suomen vaikutuksesta johtuvia sanajärjestysratkaisuja. Sundmanin selkeää deskriptiota voisivat kuvitella käytettävän opetuksen apuna, kun taas Nyström saattaa pohdinnoillaan virittää paljonkin lisätutkimusta. Selvimpänä suo-

men interferenssinä Nyström pitää oppilaiden taipumusta sijoittaa adverbiaali lauseenalkuiseen asemaan subjektin viereen (mm. *jag faktiskt trivs att vara där*). Perusongelma on kirjoittajan mielestä aina siinä, että suomen sanajärjestys tunnetusti on lähinnä lauseen informaatorakenteen heijastuma, kun taas ruotsissa kielioppi antaa sanajärjestykselle ahtaammat rajat.

Mirja Saaren juhlakirjan artikkeleista ovat nähdäkseni antoisimpia ne, jotka vaikkapa pienenkin aineiston avulla avaavat tutkimusongelman tai kehittelevät sellaista. Näihin kuuluvat mainittujen lisäksi CHRISTER PLATZACKin erästä *att*-lauseketjua koskeva kirjoitus ja ANN-MARIE IVARSIN esitys *så*-sanana sisältävistä konstruktioista suomenruotsin puhekielessä. Toisille lukijoille antavat ehkä jotkin muut artikkelit enemmän, vaikka muutama niistä on juhlakirjojen tapaan hyvin yleisluonteiselle ja avoimelle tasolle jäävää pohdintaa. Toki esimerkiksi opiskelijat hyötynevät niistäkin.

Kun näin tasokkaasti toimitetulla kirjalla on lukijoita varmaan nordistipiirien ulkopuolellakin, olisi ollut valaisevaa liittää kirjaan lyhyt kirjoittajien esittely. Eihän voitane olettaa, että likikään kaikki kirjoittajat olisivat tuttuja muiden kielten harrastajille. Tällaisen listan olen nähnyt mm. Auli Hakulisen ja Pentti Leinon tuoreehkoissa 50-vuotispäivän juhlakirjoissa. Myöskään itse Mirja Saaren lyhyt esittely ja julkaisuluettelo eivät olisi tehneet pahaa; tapaa on noudatettu viime vuonna Joensuussa toimituksessa Kalevi Wiikin juhlakirjassa. En myöskään näe syytä, miksei tabula gratulatoriaa ole sisällytetty teokseen, vaikka se esipuheen mukaan onkin koottu. Kaikki nämä pienet parannukset olisivat tehneet kirjan ulkopuoliselle lukijalle ystävällisemmäksi. Toki artikkelien sisältö on aina juhlakirjankin pääanti, ja tässä kirjassa se on varsinkin monipuolinen ja tarjonnee ajattelun itujajokaiselle kirjaan tutustujalle.

KAIJA KUIRI

Uudet nimet kirjoissa

EERO KIVINIEMI *Iita Linta Maria*. Etunimiopas vuosituhannen vaihteeseen. SKS, Helsinki 1993. 220 s. ISBN 951-717-757-7.

Historialtaan lähes satavuotinen suomenkielinen nimipäiväkalenteri on käyttökelpoinen, sillä noin 95 % suomalaisista löytää siitä nimensä. Ajantasaisuuden säilyttämiseksi on kalenterin nimipäiväluetteloa kuitenkin ajoittain korjailtava. Nyt 1900-luvun lopulla tarkistusten tahti on vain kiihtynyt. Viimeksi korjauksia tehtiin v. 1984, ja uusimman tarkistuksen tulokset julkaistaan vuoden 1995 kalenterissa. Kalenterinimistön huoltamisesta vastaa nykyisin nimistöntutkimuksen professori Eero Kiviniemi, joka on tarkistuksensa pohjaksi perusteellisesti tutkinut 1980-luvun etunimiä. Työ on tuottanut paitsi ainutlaatuisia tutkimustietoa uusimmasta nimenannosta myös nimenantajille tarkoitetun *Iita Linta Mariaksi* nimetyn etunimioppaan.

Tuoretta etunimitietoa

Iita Linta Mariasta saa hyvän yleiskuvan sekä etunimien tutkimuksen tehtävistä että 1980-luvun nimenannosta. Kirjan alussa esitellään nimenannon ulottuvuuksia, kerrotaan nimien määrästä ja yleisyydestä, erilaisista nimiyhdistelmistä ja niiden yleisyydestä sekä yhdysnimistä ja pohditaan vielä nimi ja sukupuoli -kysymystä. Muissa luvuissa käsitellään nimien suosionvaihtelua, vieraskielisiä nimiä ja nimipäiväkalenterin muutoksia.

Kiviniemen tutkittavana on ollut runsaat miljoona nimiesiintymää, noin 680 000 lapsen nimet, yli 20 000 eri nimeä. Etunimenantoa on tutkittu vuoden 1980 alusta vuoden 1991 alkupuolelle. *Iita Linta Maria* oppaana lukeville riittänee tutkimusaineiston yleisluonteinen kuvailu, mutta muita lukijoita ajatellen olisi kirjassa voinut mainita sen, mistä materiaali on peräisin; tietääkseni nimet on kerätty Väestörekisterikeskuksen